

**Марія Марфобудінова
(Дніпропетровськ)**

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ТРАДИЦІЯ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

У світлі найновіших публікацій дослідження синергетичних процесів духовної культури Нижньої Наддніпряни постає як один з найактуальніших напрямів у контексті загальносвітових фольклористичних досліджень.

Одним із найглибинніших проявів світової кризи нині є втрата віри в значущість і вагомість культури в умовах глобалізації. Важливі проблеми фольклористики розглядалися, зокрема, на Європейському симпозиумі «Фольклор і сучасний світ» (К., 1990); на Міжнародному з'їзді славістів (Варна, 1998); вивчення фольклору стимулювала Міжнародна наукова конференція пам'яті Ф. Колесси та А. Лорда (К., 1998); питання етнокультури у період трансформації суспільства вивчаються Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Внутрішня протидія руйнівним тенденціям у духовно-естетичній та морально-етичній сферах життя, процес відновлення перерваної глибинної традиції вимагають створення стрункої концепції розвитку української народної культури і в регіоні.

Аналіз різновекторних впливів на розвиток народної культури Нижньої Наддніпряни, ґрунтовне дослідження корінної культури регіону, яка зазнала істотних втрат і деформацій на рубежі століть, є

органічною ланкою відтворення перерваного культурологічного зв'язку поколінь, відновлення історичної справедливості.

Процеси розкладу народної культури й повної зміни її на масову в Західній Європі перетворили її на музейну. В Україні, зокрема в Нижній Наддніпрянщині, народна культура (в усіх її виявах) ще побутує в живих формах, що розвиваються й удосконалюються. Дослідження спрямоване на освоєння масиву народної культури як у ретроспективі, так і в новітній час.

Феномен народної української культури на теренах Нижньої Наддніпрянщини потребує фундаментального вивчення, відновлення розірваних культурних зв'язків (останні дослідження проводилися Д. Яворницьким на початку ХХ ст.), використання повною мірою фольклорної й фольклористичної спадщини й осмислення синергетичних процесів сучасної фольклорної культури у початковому періоді державотворення.

Помітну роль у вивченні усної народної творчості й розвитку фольклористики краю свого часу відіграли Г. Залюбовський, Я. Новицький, І. Манжура, Д. Яворницький. Великий внесок у розвиток культури Нижньої Наддніпрянщини зробила на початку століття Катеринославська вчена архівна комісія (1903–1918).

Фольклор як мистецтво пам'яті й фіксації художнього мислення свого часу був належно поцінований у перші десятиліття ХХ століття; Володимир Білий, аналізуючи минуле етнографії на колишній Катеринославщині та її сучасні завдання, зокрема, зазначає: «Катеринославщина може справедливо пишатися своїми діями, як-от Г. Залюбовський, І. Манжура, Я. Новицький, як проф. Д. Яворницький... І все-таки, підбивши підсумки, доведеться ще раз приєднатися до старого твердження, що золотий вік катеринославської етнографії ще не настав»¹. Далі автор повідомляє, що в 30-х роках ХІХ ст. над Дніпром у селі Самарівці жив відомий українознавець Ізмаїл Срезневський. У своєму листуванні він також, хоч і побіжно, спинався на етнографічних темах. До 40-х років ХІХ ст. належить і видання повного «Усного повествования М. Коржа». У 1849 р. в Одесі вийшли патетичні «Письма из Екатеринослава» Г. Титова. А. Скальковський опублікував «Опыт

историко-статистического описания Новороссийского края» (1853).

Найпомітнішим дослідженням, на думку В. Білого, є «Поездка в Южную Русь» Афанасьєва-Чужбинського. Значну увагу приділено також Я. Новицькому, особливо його праці про українські пісні, казки, легенди, повідомлення, народний календар, вірування, чумацтво. В. Білий зазначає, зокрема, що «є записи з Катеринославщини в “Народных южно-русских песнях” Метлинського (рік 1854); у збірці прислів'їв Номиса (записи Г. Залюбовського) і в “Трудах» Чубинського”². «Піонером у справі систематичного збирання етнографічного матеріалу» на Катеринославщині, за висновками В. Білого, був Г. А. Залюбовський.

Далі В. Білий детально спинається на діяльності І. Манжури, Я. Новицького, Д. Яворницького. Про І. Манжуру, зокрема, повідомляє, що на його записи натрапляємо в збірці Драгоманова «Малорусские народные предания и рассказы»; «Исторических песнях малорусского народа» Антоновича і Драгоманова, «Політичних піснях українського народу» Драгоманова. З окремих видань – це «Сказки, пословицы и тому подобное» (Сборник Харьковского историко-географического общества, т. 2).

Друкувався І. Манжура в Катеринославській газеті «Степь» (1885–1886). Це, зокрема, публікації: «Государыня широкая масляница» (№ 33); «Приход весны по народным приметам и верованиям» (№ 41); «Про Купало» (№ 51), різні легенди та перекази опубліковані ним у «Екатеринославском юбилейном листке» (1887, № 2, 12, 14), в «Екатеринославских Губернских Ведомостях»: про богатирів (1888, № 67); «Зимняя ловля рыбы котцами под Екатеринославом» (1890, № 16) та ін.

Ім'я Новицького стало широко знаним у зв'язку з першою публікацією у збірнику М. Драгоманова «Малорусские народные предания и рассказы» (1876) зібраних на Катеринославщині оповідок і легенд. Ще популярнішим стало його ім'я після виходу праць «Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные в Екатеринославской губернии в 1874–1894 гг.», «История города Александровского (Екатеринославской губ.) в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии 1770–1806 гг.», «С берегов Днепра

(Очерки Запорожья). Путевые записки и исследования», «Старожитные уезды Екатеринославской губернии – Новомосковский и Павлоградский», «Материалы из истории запорожских казаков», «Малороссийская и Запорожская старина в памятниках устного народного творчества», «Народная память о Запорожье. Предания и рассказы собранные в Екатеринославщине. 1875–1905 гг.». Ці праці дали право академіку Миколі Сумцову назвати їх автора одним із кращих знавців краю, «найкрупнішим вкладником Південно-Західного Відділу Географічного Товариства і Харківського історико-філологічного Товариства». Українська академія наук обрала його своїм членом-кореспондентом.

Наукова і культурно-пізнавальна цінність публікацій Новицького дуже велика. Живі згадки або перекази учасників чи очевидців подій виявляють іноді несподівану інформацію, корисну як із наукового, так і з суто пізнавального боку.

Неоціненним здобутком української культури є дослідження археолога, історика, етнографа, фольклориста Д. І. Яворницького. Значну увагу популяризації публікацій про академіка приділив і наш земляк М. Чабан.

Дослідження названих авторів стали надійним підґрунтям і відправною точкою сучасного осмислення фольклорно-творчих синергетичних процесів у краї. Нові кроки у сфері пізнання, накопичення й усвідомлення тяглості народної культури, осмислення трансформації фольклорної традиції на сучасному етапі можливі за умови якомога глибшого й повнішого знання досвіду своїх попередників. Цій меті, зокрема, була присвячена наукова розвідка про фольклористичну діяльність І. Манжури в нашому навчальному посібнику до вивчення фольклористичної діяльності І. Манжури³, у якому розглянуто, зокрема, такі питання, як загальна характеристика вивчення народнопоетичної творчості в Нижній Наддніпрянщині у XIX – на початку XX ст.; І. Манжура – фольклорист і письменник; фольклорні записи І. Манжури і деякі тенденції розвитку на сучасному етапі у Нижній Наддніпрянщині.

З'явився певний додатковий матеріал, що характеризує особистості й фольклористичну діяльність Я. Новицького

й Г. Залюбовського. Так, нові матеріали про Г. Залюбовського як громадського діяча й фольклориста подав С. Світленко (ДНУ)⁴ у доповіді «Початки суспільного життя у Новомосковську пореформеної доби», виголошеній на регіональній науковій конференції в Новомосковську (2005); про Я. Новицького та його записи на Катеринославщині довідуємося з публікацій Л. Іванникової⁵.

Доповнювальним матеріалом до вивчення народної творчості Нижньої Наддніпрянщини є також публікація «Щоденника подорожі академіка Гільденштедта» як джерело вивчення культури Півдня України в частині інформації про духовне життя степової України, зокрема про народні обряди.

Таким чином, існує певне предметне поле досліджень народної культури краю, яке може бути втілене в інтегративних публікаторських формах хрестоматій фольклорних текстів й історико-біографічних матеріалів, що компактно представляють розвиток фольклористичних досліджень даної території аж до першої половини XX століття включно.

У другій половині XX ст. та наприкінці 80-х – на початку 90-х років регіональна фольклористика доповнилася працями К. П. Фролової та В. Д. Буряка, які запропонували вивчення сучасної народної пісенності Придніпров'я через генезис поетичних форм образної свідомості; ними також було розроблено «Комплексну методику дослідження образного генофонду фольклорної пам'яті»⁶. Запропонована методика збирання фольклорного матеріалу використовується, зокрема, при проведенні фольклорних студентських практик і дає новий матеріал про сучасний стан фольклорної свідомості, відповідні зміни у світосприйнятті й самосвідомості носіїв фольклорної традиції. У цей же період здійснив наукове дослідження розвитку сучасного кобзарського мистецтва у Придніпров'ї М. О. Долгов. У коло енциклопедично широких інтересів дніпропетровського народознавця й журналіста М. П. Чабана входить як найширша публікаторська діяльність про визначних діячів нашого краю й України (зокрема Д. І. Яворницького), так і оприлюднення маловідомих авторських творів, фольклорних записів тощо. М. П. Чабаном укладено й невелику збірку фольклорних творів «Заспівай мне

на матчиной мові» (білоруський фольклор, зібраний у селищі Сурсько-Литовському біля Дніпропетровська). Широко відома у фольклорних колах «Пісенна етнологія України» Л. Б. Стрюк, М. І. Стрюк, Ф. З. Ялового⁷.

Дослідженню фольклорної культури Нижньої Наддніпряни присвячені фольклористичні праці М. Шубравської, Н. Шумади, С. Грици, М. Дмитренка, В. Чабаненка, Л. Іваннікової, В. Сокола та ін.

У Дніпропетровській області нині здійснено низку організаційних заходів з розширення кореспондентської мережі, що охоплювала б якнайширшу територію у межах обстежуваного регіону. Це стало можливим за тісної співпраці з обласним управлінням культури та обласним управлінням освіти (обласне відділення МАН). До збирацької та пошукової діяльності залучено також студентів-філологів.

У результаті було зібрано й записано значний за обсягом фольклорний матеріал. Записи здійснено в більшості районів Дніпропетровської області: Нікопольському, Верхньодніпровському, Софіївському, Томаківському, Криничанському, Магдалинівському, Петропавлівському, Павлоградському, Дніпропетровському, Синельниківському, Солонянському, Криворізькому, Царичанському. Записи фольклорного матеріалу здійснено також у містах Дніпропетровську, Новомосковську, Павлограді, Дніпродзержинську, Жовтих Водах, райцентрах Солоне, Софіївка, Царичанка і Магдалинівка.

У контексті української культури увага до спадщини минулого має велике значення у зв'язку з колосальною деформацією вітчизняної історико-культурної свідомості ХХ століття, що охопила матеріальну і духовну культуру. Разом з тим, відбувається активне проникнення історико-культурних реалій минулих віків у сучасне духовне життя народу. Елементи старовинного побуту, язичницькі вірування та художні вподобання давньої України стають моделями для сучасного суспільства. Шлях же до пізнання цілості й цілості українського фольклору, як слушно зауважує Р. Кирчів, пролягає через вивчення регіональних його складників⁸.

Фольклорний матеріал, що фіксується в сучасному сільському й міському побуті Дніпропетровщини, репрезентує (за градацією Н. Шумади)⁹ продовження традицій у практиці трудового й святкового спілкування, традиційний спосіб відтворення художньо обдарованою особистістю почуттів, переживань, ставлення до життя і природи, сценічний тип представлення фольклору.

Значний обсяг зафіксованого фольклорного матеріалу й безумовна цінність його як відображення живої народної культури нашого краю в сучасних її формах дає надійний матеріал для подальших фольклористичних, етнологічних та етнопсихологічних досліджень.

¹ Білий В. Минуле етнографії на колишній Катеринославщині та її сучасні завдання // Дніпропетровський краєвий історико-археологічний музей. – 1926. – С. 235.

² Там само. – С. 237.

³ Марфобудінова М. М. Українська народно-поетична творчість: Посібник до вивчення фольклорист. діяльності І. Манжури. – Д., 2004.

⁴ Світленко С. І. Українські народолюбці другої половини ХІХ ст. в історико-краєзнавчих мандрівках теренами Придніпров'я // Гуманітарний журн. – Д., 2002. – № 2. – С. 23–27.

⁵ Іваннікова Л. Яків Новицький та вивчення фольклору Катеринославщини // НТЕ. – 1994. – № 5–6. – С. 35–41.

⁶ Фролова К. П. Комплексна методика дослідження образного генофонду фольклорної пам'яті / К. П. Фролова, В. Д. Буряк // Народознавчі аспекти фольклору, мови та літератури Придніпров'я. – Д., 1995. – С. 9–35.

⁷ Стрюк Л. Б. Пісенна етнологія України: Навч. посіб. з народознавства / Л. Б. Стрюк, М. І. Стрюк, Ф. З. Яловий. – К., 1994.

⁸ Кирчів Р. Регіональне своєрідне в системі українського фольклору // Фольклор у духовному житті українського народу: Тези регіон. наук. читань. – Л., 1991. – С. 4.

⁹ Шумада Н. Специфіка сучасного функціонування українського фольклору // Там само. – С. 6.